

Współczesna twórczość polskich pisarek dla dzieci i młodzieży

Przewodnym motywem szóstego numeru „Studia Poetica” jest współczesna [powsta- jąca po 1989 roku] twórczość polskich pisarek dla dzieci i młodzieży, która staje się obecnie jednym z ważniejszych tematów badawczych w środowiskach naukowych zajmujących się literaturą i sztuką dla niedorosłych ze szczególnym uwzględnieniem charakterystycznych dla niej nurtów, konwencji, tendencji, odmian gatunko- wych, sposobów kreowania świata przedstawionego, narracji oraz problemów. Nie powstały jeszcze opracowania przekrojowe poświęcone tej twórczości, częste są natomiast pojedyncze studia tematyczne lub biograficzne dedykowane konkretnej pisarce, artystce, ilustratorce i jej dorobkowi artystycznemu. Warto podkreślić, że twórczość ta, choć rozwija się prężnie od czasu transformacji ustrojowej¹, dopiero teraz zaczyna w pełni otwierać się na trendy funkcjonujące w Zachodniej literaturze dziecięcej i młodzieżowej od lat 60. XX wieku, zwłaszcza te związane z tematami tabu, spod znaku feminizmów i będące wariacjami gatunkowymi (fantastyka, fanta- styka naukowa, proza oniryczna, fantazmatyczna, baśń postmodernistyczna²).

Zauważalne jest nadal przywiązanie wielu autorek do realistycznego wzorca powieści dziecięcej/młodzieżowej, spopularyzowanego przez polskie pisarki dla niedorosłych w 2 poł. XX wieku. Fabuła jest tu skoncentrowana na codziennym życiu dzieci i nastolatków w małych grupach społecznych: rodzinie, klasie, szkole oraz ich perypetiach, czasami dramatycznych, nierzadko humorystycznych, zwią- zanych z inicjacją, dojrzewaniem, miłością, przyjaźnią, ważnymi wyborami i kształ- towaniem tożsamości. Już na przełomie XX i XXI wieku dostrzec można w tej prozie tworzenie pogłębionych emocjonalnie i psychicznie sylwetek młodych bohaterek/ bohaterów, próbę autentycznego zrozumienia ich egzystencjalnych rozterek, prze- żyć, refleksji – bez sztucznego mentorowania ze strony narratora i poklepywania po plecach narratora–*quasi*-rówieśnika³. Rzeczywistość literacka, która odzwierciedla mimetycznie świat realny, staje się zatem „antropologicznie wrażliwa”. Ten model prozy kobiecej coraz odważniej krytykuje polską rzeczywistość społeczną, co zbliża go do dyskursów toczonych na kartach kobiecej prozy dla dorosłych, m.in. tych do- tyczących nierówności społecznych.

Twórczość ta jest ważną narracją o współczesnym świecie i zagadnieniach kluczowych dla nowoczesności. Istotne stają się zwłaszcza kwestie związane

¹ Zob. K. Zabawa, *Rozpoczęta opowieść: polska literatura dziecięca po 1989 roku wobec kultury współczesnej*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2013.

² Pojęcie Weroniki Kosteckiej, zob. też, *Baśń postmodernistyczna: przeobrażenia gatun- ku. Intertekstualne gry z tradycją literacką*, Wydawnictwo SBP, Warszawa 2014.

³ Zob. G. Leszczyński, *Bunt czytelników: proza inicjacyjna netgeneracji*, Wydawnictwo SBP, Warszawa 2010.

z mechanizmami dyskryminowania i wykluczenia jednostek, piętnowania i stygmatyzowania ich ze względu na pochodzenie, sytuację społeczną, ekonomiczną, osobowościową odmienność czy gender (np. *Fanfik* (2016) i *Slash* (2017) Natalii Osińskiej czy *Ma być czysto* (2016) Anny Cieplak – nowatorskie utwory skierowane do odbiorcy młodzieżowego o tej tematyce). W kręgu ważnych zagadnień znajduje się także konsumpcyjny styl życia, stereotypy społeczne, kult ciała, seksualność, popkultura, uzależnienie od sieci, gry komputerowe jako niebezpieczna cyberprzestrzeń a konstruowanie społecznej tożsamości młodego człowieka (wystarczy przywołać *5 sekund do IO* [2015] Małgorzaty Wardy). Warto wspomnieć o rozwijającym się nurcie konfrontowania rodzimej współczesnej rzeczywistości z ważnymi problemami historycznymi, kulturowymi i społecznymi. Zwracają tu uwagę narracje Holokaustowe podporządkowane kryterium postpamięci (do kluczowych należą pozycje Joanny Rudniańskiej m.in. *Kotka Brygidy* (2007) czy *Rutka* (2016) Joanny Fabickiej, ponadto wiele autorek publikuje w serii wydawnictwa Literatura „Wojny dorosłych – historie dzieci”), ale i inne zagadnienia historyczne, chociażby przybliżanie młodym okresu PRL-u (*Biały Teatr Panny Nehemias* [2017] Zuzanny Orlińskiej czy seria komiksowa „Marzi” Marzeny Sowy) lub dawnej historii Polski, co stanowi domenę Grażyny Bąkiewicz (np. *Mówcie mi Bezprym*, 2016). Dyskursywne stają się też tematy określane jako „trudne”: starość, choroby (także psychiczne), śmierć, wojna (kontekst związany z wielokulturowością), przemoc w rodzinie i grupie rówieśniczej, gwałt, niechciana ciąża, obojętność oraz przyzwolenie na krzywdę (nie tylko ludzką, także zwierzęcą, co wiąże się z obecnością w literaturze dla niedoroslých filozofii *animal studies*), patologie, samotność, toksyczne relacje, reprodukcja negatywnych rodzicielskich wzorców.

Jedną z pierwszych pisarek, która w latach 90. XX wieku zapoczątkowała pisanie o tych tematach wprost, bez infantylizmu, schematycznego realizmu, przesłodzonych happy endów, była Dorota Terakowska, której *Córka czarownic* (1991), *W krainie kota* (1998), *Samotność Bogów* (1998), *Tam, gdzie spadają anioły* (1998), *Poczwarka* (2001) czy *Ono* (2003) dały podwaliny pod nowatorską tematycznie i genologicznie literaturę dla młodych. Tematyki tej poszukiwać można również u innych dobrych warsztatowo pisarek, takich jak Rudniańska (*Rok smoka*, 1991), Ewa Nowacka (m.in. *Miłość, psiakrew*, 2001), Marta Fox (m.in. cykl *Pierwsza miłość*, 1999), Anna Onichimowska (np. *Najwyższa góra świata*, 1996), Zofia Beszczyńska (m.in. *Królowa Ptaków*, 2014), Anna Piwkowska (*Franciszka*, 2014), Barbara Kosmowska (m.in. *Dziewczynka z parku*, 2012; *Tru*, 2016), Katarzyna Ryrych (m.in. *Król*, 2015; *Jasne dni, ciemne dni*, 2017), Dorota Suwalska (*Czarne Jeziora*, 2016), Dorota Kassjanowicz (*Cześć wilki!*, 2014), Ewa Przybylska (m.in. *Most nad Missisipi*, 2012), Aleksandra Białczak (*Lola*, 2017), Małgorzata Strękowska-Zaremba (*Złodzieje snów*, 2008; *Dom nie z tej ziemi*, 2017), Liliana Bardijewska (*Kot Karima i obrazki*, 2016), Justyna Bargielska i Iwona Chmielewska (*Obie*, 2017), Barbara Gawryluk (m.in. *Teraz tu jest nasz dom*, 2016), Agnieszka Suchowierska (*Mat i świat*, 2015), Agnieszka Aysen Kaim (*Bahar znaczy wiosna*, 2015), Magdalena Tulli (*Ten i tamten las*, 2017), Orlińska (*Stary Noe*, 2015). Jest to wybór z racji skrótości tego wstępu bardzo oszczędny, wzięto w nim bowiem pod uwagę tylko niektóre utwory z ostatnich lat.

Obok tematów egzystencjalnych, newralgicznych, wywołujących ciągłe dyskusje, pisarki nie stronią od eksperymentowania z różnymi konwencjami i gatunkami. Interesujące powieści fantazy oraz fantazmatyczne, budowane na wyobrażeniach na jawie i projekcjach, tworzyła Terakowska; oniryczne próby podejmowały Onichimowska (*Sen, który odszedł*, 2001, *Prawie się nie boję*, 2016) i Beszczyńska (*Królowa Ptaków*); realizm magiczny stosowała w latach 80. Marta Tomaszewska, ostatnio w takiej konwencji utrzymała powieść *Łopianowe pole* (2017) Ryrych. Powstają także utwory groteskowe, surrealistyczne, które rozsadzają znane czytelnikowi konwencje literackie od środka, co obrazuje opowieść Agnieszki Wolny-Hamkało (*Nikt nas nie upomni!*, 2016); absurdalne, ludyczne, z elementami fantastyki książki Justyny Bednarek (*Niesamowite przygody dziesięciu skarpetek*, 2015; *Pięć sprytnych kun*, 2016; *Pan Kardan i przygoda z vetustasem*, 2017); zakorzenione w topice baśniowej oryginalne opowieści Marii Ewy Letki (*Zaczarowane historie*, 2010) lub Hanny Kral baśń postmodernistyczna (*Co się stało z naszą bajką?*, 1994). Młodszym odbiorcom bliskie są powieści detektywistyczne, w których małeletni rozwiązują zagadki niczym znani literaccy detektywi, wyróżnić tu trzeba Orlińskiej *Detektywów z klasztornego wzgórza* (2016) oraz cykl Strękowskiej-Zaremby (np. *Detektyw Kefirek na tropie kościotrupa*, 2010). Ciekawe są też próby mierzenia się auterek z grozą literacką, czego efektem są quasi-horrorzy utrzymane w poetyce karnawału, pisane m.in. przez Dorotę Wiczorek (*Strachopolis*, 2015), Joannę Olech (*Poppintrokowie. Opowiadania z magią i dreszczem*, 2016), Katarzynę Majgier (*Niedokończony eliksir miłości*, 2016) czy Kalinę Jerzykowską (*Buba córka Belzebuba*, 2013). Obszar powieści biograficznych o słynnych Polkach/Polakach, lecz nie tylko, stał się domeną Anny Czerwińskiej-Rydel (np. *List w butelce. Opowieść o Irenie Sendlerowej*, 2018).

Warto też zwrócić uwagę na rzadkie na gruncie polskim retellingi baśni klasycznych zreinterpretowanych pod kątem feminizmów. Tutaj na uwagę zasługuje zbiór *Królewicz Śnieżek* Suchowierskiej napisany we współpracy z Wojciechem Eichelbergerem (2012). Na końcu trzeba wspomnieć o twórczyni książek obrazkowych, Iwonie Chmielewskiej, nominowanej w 2018 roku do „Małego Nobla”, Nagrody im. Hansa Christiana Andersena. Chmielewska to artystka, która w swych picturebookach adresowanych zarówno do dzieci, jak i do dorosłych w symboliczny, metaforyczny, wieloaspektowy sposób przedstawia wszystkie niemal wskazane tematy, szczególnie tabu. Pozostając przy problematyce genderowej, którą mocno eksponuje, warto przywołać *Królestwo dziewczynki* (2014), opowieść o fizjologicznym dojrzewaniu, w której kobieca sfera intymna zaprezentowana zostaje poprzez – traktowaną intertekstualnie – topikę baśniową, mitologiczną w celu przewartościowania uprzedmiotowionego wizerunku kobiety w kulturze patriarchalnej. Książki autorskie pisarki pod względem tematycznym i estetycznym doskonale odpowiadają najlepszym egzemplifikacjom tego gatunku na świecie oraz, co ważne dla wywoławczego hasła tego numeru: „współczesna twórczość kobiet”, wpisują się w poetykę feminizującą, obecną w najnowszej literaturze kobiecej – coraz częściej też dla dzieci i młodzieży.

W dziale „Repetycje” przypomniany zostaje artykuł profesor Alicji Baluchowej, wieloletniej kierownik Pracowni Literatury dla Dzieci i Młodzieży w Uniwersytecie

Pedagogicznym im. KEN w Krakowie, która wytyczyła kierunki badań nad współczesną literaturą dla niedorosłych, poświęcony m.in. fantazmatom w utworach Terakowskiej.

Dział „Kontynuacje i rewizje” zawiera studia badaczek literatury dla dzieci i młodzieży zogniskowane wokół wybranych zagadnień współczesnej twórczości polskich pisarek wnoszących nowe wartości literackie, estetyczne, edukacyjne do literatury dla niedorosłych. Uszeregowane tematycznie artykuły otwiera przekrojowe opracowanie Doroty Michułki *Bez wyjścia? O zagubieniu aksjologicznym bohaterów dziecięcych i młodzieżowych (na wybranych przykładach twórczości Ewy Przybylskiej i Barbary Kosmowskiej)*, które wprowadza czytelnika w świat aksjologii, wyborów, dramatów bohaterów literatury młodzieżowej przełomu XX i XXI wieku. Autorka analizuje powieści Przybylskiej i Kosmowskiej jako przykłady prozy realistycznej, którą cechuje niejednoznaczna moralnie postawa bohaterów, złożoność etyczna świata przedstawionego, pogłębione portrety psychologiczne postaci, tematy filozoficzne, egzystencjalne, społeczne oraz jawne zaproszenie nastoletniego odbiorcy do dyskusji nad kondycją psychiczną nowego pokolenia, kształtowaniem jego tożsamości oraz poszukiwaniem sposobów na budowanie trwałych więzi.

Trzy kolejne artykuły: Ewy Ogłózy *O prozie Marty Fox – wybrane tytuły i tematy*, Agnieszki Miernik *„Tak się zdarza” – o pisarstwie Ewy Nowackiej* i Karoliny Jędrych *Przesunięcie centrum świata i ucieczka na wieś w „Febliku” i „Wnuczce do orzechów” Małgorzaty Musierowicz* poświęcone są najnowszym powieściom pisarek. Realistyczna proza Fox – autobiograficzna, autotematyczna, kameralna – skupia się na problemach młodych ludzi, takich jak bunt, inicjacja seksualna, wolność, wybory moralne etc. Negatywnym jej aspektem są symplifikacje fabuły i tendencja do dawania młodym gotowych recept na życie. Nowacka, dla której inspiracją do pisania są postaci i wydarzenia autentyczne, wzbogaca fabuły realistyczne mityczno-archetypową płaszczyzną narracyjną, dzięki której czytelnik poznaje palimpsestową złożoność opowieści. Archaiczne praobrazy korespondują z obrazami nowoczesności i dekodują lub uzupełniają ją. Nowackiej bliżej jest do gorzkich diagnoz społecznych, krytyki natury ludzkiej, niełatwych rozwiązań fabularnych prowokujących do refleksji. Weteranką prozy realistycznej dla nastoletniego odbiorcy jest również Musierowicz. Jędrych koncentruje się na przesunięciu centrum świata w nowych powieściach autorki, którym dotychczas był Poznań i kamienica przy Roosevelta 5 – na wieś. Rozrastające się miasto skonstrastowane zostaje z wiejskim mikrokosmosem, gdzie bohaterowie kultuwują swe dawne rytuały daleko od chaosu współczesności, którego nie aprobują.

Kolejne cztery szkice: Grażyny Lasoń-Kochańskiej *Prawda baśni, czyli trudne tematy Agnieszki Suchowierskiej*, Iwony Mityk *Cykl o Teosiu Kefirku Małgorzaty Strękowski-Zaremby wobec wzorca powieści detektywistycznej*, Danuty Pietraszewskiej *Wiedza muzyczna i sposoby jej przekazywania w książkach dla dzieci Izabelli Klebańskiej i Anny Czerwińskiej-Rydel* oraz Anny Podemskiej-Kałuży *Komiksy Marzeny Sowy. Marzi opowiada o dzieciństwie w PRL-u* prezentują zagadnienia genologiczne charakterystyczne dla twórczości wskazanych pisarek i ważną dla nich tematykę. Lasoń-Kochańska omawia baśnie terapeutyczne, retellingi feministyczne i ilustrowaną książkę dla najmłodszych *Mat i świat* Suchowierskiej, autorki

wyraźnie zorientowanej na humanistyczne rozważania o naturze ludzkiej, stereotypach społecznych oraz wielokulturowości. Mityk koncentruje się na poczytnej detektywistycznej serii Strękowskiej-Zaremby, pokazując twórcze wykorzystanie przez nią tej odmiany gatunkowej, której rekwizytornię umiejscawia w realiach świata dziecka XXI wieku. Pietraszewska przybliża nie tylko powieści biograficzne o słynnych kompozytorach Czerwińskiej-Rydel i w poezji Klebańskiej, ale szczególnie analizuje sposoby przekazywania przez nie wiedzy muzycznej dzieciom, wskazując na estetyczne i edukacyjne walory tych tekstów. Podemska-Kałuża omawia specyfikę autobiograficznych komiksów Sowy, w których zaprezentowano realia życia w Polsce w czasie PRL-u z perspektywy dziecka, a także ich międzynarodowy sukces.

Ostatnia grupa artykułów: Marty Kotkowskiej *To, co pomiędzy słowem a obrazem – znaki, symbole i metafory wizualne w autorskich książkach Iwony Chmielewskiej*, Aliny Brzuski-Kępy *Pomysł i piękno: o wybranych książkach autorskich Iwony Chmielewskiej*, Elżbiety Kruszyńskiej *Świat dziewcząt widziany oczami kobiet (dwa przykłady: „Królestwo dziewczynki” Iwony Chmielewskiej i „Pierwsze koty robaczywki” Kariny Bonowicz)* i Anny Boguszewskiej *Twórcza działalność na rzecz książki dla dzieci Krystyny Lipki-Sztauba* dotyczą przede wszystkim picturebooków Chmielewskiej jako projektów kongenialnych z uwzględnieniem ich dystyngowanych cech oraz charakterystycznych dla nich środków wyrazu; jako konglomeratu poetyckich obrazów i nośnych symboli; jako filozoficzno-egzystencjalnego przekazu (warto dodać, że analiza Kruszyńskiej objęła też powieść Bonowicz o podobnej tematyce, lecz nieporównywalnie stereotypowym ujęciu). Ważnym kontekstem jest studium Boguszewskiej, która analizuje twórczość jednej z czołowych polskich ilustratorek – Krystyny Lipki-Sztauba.

Dopełnieniem rozważań nad współczesną twórczością polskich pisarek dla niedorośli jest opublikowany w dziale „Debiuty” – mieszczący się w posthumanistycznym dyskursie nad rzeczami – szkic Justyny Kajstury o przedmiotach w prozie Ryrych, recenzje pióra Agnieszki Karczewskiej i Aleksandry Korczak oraz wywiad Katarzyny Kotaby z ilustratorką Joanną Rusinek.

Katarzyna Slany